

แนวทางการแก้ไขปัญหาการใช้น้ำชลประทานในพื้นที่โครงการ ส่งน้ำและบำรุงรักษาสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี

Problem Solving of Irrigation Water Utilization in Sam Chuk Operation and Maintenance Project, Suphan Buri Province

ศุภพร ไทยภักดี¹ ไพโรจน์ แสงจินดา² สาวิตรี รังสิภทร³

และพันธจิตต์ พรประทานสมบัติ¹

Supaporn Thaipakdee¹, Pairoj Saengchinda², Savitree Rangsipaht³

and Panchit Pornpratansombat¹

ABSTRACT

The objectives of the research were to study: 1) problems of irrigation water utilization under the Sam Chuk Operation and Maintenance Project, Suphan Buri Province from farmers' and officials' point of view; and 2) problem solving of irrigation water utilization under this project from farmers' and officials' point of view. Samples included 67 farmers deriving from multi-stage sampling and 20 officials under the project from purposive sampling. Instruments were questionnaire, interview and observation. Data analyses comprised of quantitative and qualitative procedures, analyzed by percentage, arithmetic mean and content analysis.

Research findings revealed that main problems of the Sam Chuk Operation and Maintenance Project were: lack of an implementation according to the agreement upon water utilization, conflict, and fighting against one another for water during drought season. Suggestions to solve problems included encouraging team work, cooperating with local government, and creating participation awareness of farmers.

Key words: irrigation water utilization

¹ ภาควิชาส่งเสริมและนิเทศศาสตร์เกษตร คณะเกษตร กำแพงแสน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ นครปฐม 73140
Department of Agricultural Extension and Communication, Faculty of Agriculture Kamphaeng Saen Campus, Kasetsart University, Nakhon Pathom 73140, Thailand.

² สถานีทดลองคันคว่ำวิจัยการใช้น้ำ อำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี 72130
Irrigation Water Experimentation, Sam Chuk, Suphan Buri 72130, Thailand.

³ ภาควิชาส่งเสริมและนิเทศศาสตร์เกษตร คณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพฯ 10900
Department of Agricultural Extension and Communication, Faculty of Agriculture, Kasetsart University, Bangkok 10900, Thailand.

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ปัญหาการใช้น้ำชลประทานในพื้นที่โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี ในมุมมองของเกษตรกรและเจ้าหน้าที่ประจำโครงการ และ 2) แนวทางแก้ไขปัญหการใช้น้ำชลประทานในพื้นที่โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี ในมุมมองของเกษตรกรและเจ้าหน้าที่ประจำโครงการ เกษตรกรกลุ่มตัวอย่างใช้วิธีการสุ่มแบบหลายขั้นตอนได้เกษตรกร 67 คน ส่วนเจ้าหน้าที่ประจำโครงการที่เป็นกลุ่มตัวอย่างใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง ได้เจ้าหน้าที่ประจำโครงการ 20 คน การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณใช้พรรณนาสถิติ ได้แก่ ค่าร้อยละ และค่าเฉลี่ย ส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาหลักในโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาสามชุก คือ การไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงการใช้น้ำของเกษตรกร ความขัดแย้ง และการแย่งชิงกันใช้น้ำในช่วงฤดูแล้ง โดยมีแนวทางแก้ไขปัญหาคือ การสร้างกลุ่มซึ่งสามารถทำงานเป็นทีม การประสานงานกับองค์กรส่วนท้องถิ่น และการสร้างจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมของเกษตรกร

บทนำ

ปัญหาความขัดแย้ง และการแย่งชิงทรัพยากรน้ำชลประทานของกลุ่มเกษตรกรซึ่งต้องการใช้น้ำเพื่อปลูกข้าวในช่วงฤดูแล้ง ในพื้นที่โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการปลูกข้าวแบบตลอดปีอย่างเข้มข้นก่อให้เกิดความต้องการใช้น้ำตลอดปี รวมถึงฤดูแล้งซึ่งทำให้เกิดความขัดแย้งในการแย่งชิงน้ำเพื่อเพาะปลูก ความขัดแย้งดังกล่าวมีปัจจัยหลักจากการได้รับน้ำชลประทานไม่เพียงพอกับความต้องการ นอกจากนี้ยังเกิดปัญหาความขัดแย้งของเกษตรกรในพื้นที่

รับน้ำที่อยู่ใกล้เคียงกัน ซึ่งมีสาเหตุสืบเนื่องมาจากการขาดความรับผิดชอบของสมาชิกบางคนที่อยู่ต้นน้ำดึงน้ำชลประทานมาใช้โดยไม่คำนึงถึงสมาชิกผู้ที่อยู่บริเวณใกล้เคียงกับตน หรืออยู่ในแฉกส่งน้ำเดียวกัน จึงทำให้มีสมาชิกที่อยู่ปลายน้ำบางกลุ่มได้รับความเสียหายจากการขาดน้ำชลประทานเพื่อการเพาะปลูก ในส่วนของปัญหาอุทกภัย พบว่ามีวัชพืชขึ้นรบกวนการเดินเขื่อนเป็นบางครั้ง และอุทกภัยบางส่วนเกิดการชำรุดเสียหาย

จากข้อมูลดังกล่าวจึงนำมาสู่การค้นหาคำตอบที่แท้จริงของปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นจากมุมมองของเกษตรกรในพื้นที่รับน้ำและเจ้าหน้าที่ประจำโครงการ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัญหาการใช้น้ำชลประทานในพื้นที่โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี ในมุมมองของเกษตรกรและเจ้าหน้าที่ประจำโครงการ
2. เพื่อศึกษาแนวทางแก้ไขปัญหการใช้น้ำชลประทานในพื้นที่โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี ในมุมมองของเกษตรกรและเจ้าหน้าที่ประจำโครงการ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ได้ทราบถึงปัญหาและข้อเสนอแนะของเกษตรกรและเจ้าหน้าที่ในโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาสามชุก และได้แนวทางแก้ไขปัญหเพื่อลดข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นในโครงการส่งน้ำ

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ศึกษาเฉพาะเกษตรกรและเจ้าหน้าที่โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี

นิยามศัพท์

1. เกษตรกร หมายถึง ผู้ที่ทำการเกษตรเป็นอาชีพหลักในเขตพื้นที่โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี
2. เจ้าหน้าที่ประจำโครงการ หมายถึง เจ้าหน้าที่ประจำโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งทำหน้าที่ควบคุมดูแลการส่งน้ำ
3. ฤดูแล้ง หมายถึง ช่วงระยะเวลาที่ทำการเพาะปลูกรวม 6 เดือน โดยเริ่มตั้งแต่เดือนมกราคม ถึง มิถุนายน ในแต่ละปี
4. คลองส่งน้ำ หมายถึง ลำน้ำที่ขุดขึ้นใช้ในการชลประทานจากโครงการส่งน้ำแจกจ่ายไปยังคูส่งน้ำ
5. คูส่งน้ำ หมายถึง ทางน้ำขนาดเล็กที่นำน้ำจากคลองส่งน้ำไปแจกจ่ายให้ทั่วถึงพื้นที่เพาะปลูก
6. แลกส่งน้ำ หมายถึง พื้นที่การส่งน้ำย่อยๆ โดยพิจารณาจากการรับน้ำของท่อส่งน้ำเข้านา 1 แห่งที่ส่งน้ำให้แก่พื้นที่ และผู้ใช้น้ำทุกคนจะได้รับน้ำจากท่อส่งน้ำและคูส่งน้ำเดียวกันทำให้มีส่วนได้ส่วนเสียประโยชน์ร่วมกัน

การตรวจเอกสาร

โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาสามชุก

โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาสามชุก เป็นโครงการทดและส่งน้ำ เพื่อการชลประทาน ระบายน้ำป้องกันน้ำท่วม เก็บกัก จัดรูปที่ดิน และคมนาคมทางน้ำ โดยส่งน้ำตลอดเวลาและหมุนเวียน มีพื้นที่อยู่ในบริเวณ 2 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดสุพรรณบุรี รวม 6 อำเภอ และจังหวัดอ่างทอง 1 อำเภอ โดยแบ่งออกเป็นพื้นที่โครงการและพื้นที่ชลประทาน ดังนี้ (กรมชลประทาน, 2543)

- พื้นที่โครงการ (Project area) 372,100 ไร่
- พื้นที่ชลประทาน (Irrigable area) 305,000 ไร่
- พื้นที่ส่งน้ำได้ (Irrigated area) 305,000 ไร่

แนวคิดเกี่ยวกับการทำงานเป็นกลุ่ม

ทิสนา (2545) และ นิรันดร์ (2542) อธิบายว่าการทำงานเป็นกลุ่มในที่นี้ใช้ในความหมายเดียวกันกับการทำงานเป็นทีม หมายถึง การที่กลุ่มบุคคลเข้ามาร่วมกันปฏิบัติงานอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการ การมาร่วมกันปฏิบัติงานนี้จะเป็นอย่างดีราบรื่น และประสบผลสำเร็จหรือไม่เพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยและองค์ประกอบหลายประการ ดังนี้

1) การมีเป้าหมายร่วมกัน กล่าวคือ บุคคลที่มาร่วมกันนั้นจะต้องมีวัตถุประสงค์ในการมาร่วมกันก็จะต้องมีการรับรู้และเข้าใจในเป้าหมายร่วมกันว่าจะทำอะไรให้เป็นผลสำเร็จ

2) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน กล่าวคือ บุคคลร่วมกลุ่มนั้นจะต้องมีบทบาทหน้าที่ในการดำเนินงานเพื่อให้กลุ่มบรรลุเป้าหมายในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง

3) การติดต่อสื่อสารกันในกลุ่ม กล่าวคือ บุคคลร่วมกลุ่มนั้นจะต้องมีการสื่อความหมาย เพื่อช่วยให้เกิดความเข้าใจในการทำงานร่วมกัน

4) การประสานงานกันในกลุ่ม กล่าวคือ กลุ่มจำเป็นต้องมีระบบการประสานงานเพื่อให้งานของกลุ่มสำเร็จ

5) การตัดสินใจร่วมกัน กล่าวคือ บุคคลที่ร่วมกลุ่มมีโอกาสตัดสินใจในงานที่ทำร่วมกัน

6) การมีผลประโยชน์ร่วมกัน กล่าวคือ สมาชิกกลุ่มต้องมีโอกาสได้รับการจัดสรรผลตอบแทนที่กลุ่มได้รับจากการทำงานร่วมกัน

การรวมกลุ่มใดก็ตามที่ประกอบไปด้วยปัจจัยทั้ง 6 ดังกล่าวแล้ว ถือว่ากลุ่มนั้นมีลักษณะของการทำงานเป็นกลุ่มหรือเป็นทีม แต่การทำงานเป็นทีมจะมีประสิทธิภาพเพียงใดขึ้นอยู่กับความเหมาะสมและความสมบูรณ์ของปัจจัยดังกล่าวด้วย

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ไพโรจน์ (2545) ศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับ

ปัญหาการใช้น้ำชลประทานในฤดูแล้งของเกษตรกร: กรณีศึกษาในพื้นที่โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่า เกษตรกรในโครงการส่วนใหญ่ปลูกข้าว และประสบปัญหาน้ำชลประทานในฤดูแล้งมีไม่เพียงพอ เกิดการขัดแย้งระหว่างเกษตรกรในแนวส่งน้ำ และปัญหาอุทกภัยน้ำมีวัชพืชขึ้นรก

ศุภชัย (2532) ได้ทำการวิจัยถึงปัจจัยที่มีผลต่อความร่วมมือของสมาชิกกลุ่มชลประทานราษฎร การจัดการใช้น้ำในพื้นที่อำเภอป่าซางจังหวัดลำพูน โดยกำหนดประเด็นการศึกษาเกี่ยวกับการหามาตรการที่เหมาะสม เพื่อระงับข้อพิพาทระหว่างกลุ่มผู้ใช้น้ำพบว่า กรณีดังกล่าวมีอยู่เป็นประจำโดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง มักเป็นที่ใช้ประโยชน์จากสายน้ำเดียวกัน คือ กลุ่มอยู่ปลายน้ำจะได้รับความเดือดร้อนเพราะไม่มีน้ำจะเพาะปลูกบางครั้งก็ขอแบ่งปันน้ำจากกลุ่มที่อยู่ต้นน้ำไปใช้ ในบางช่วงหากกลุ่มต้นน้ำให้ความร่วมมือโดยปิดการใช้น้ำของตนเองแล้วปล่อยให้ไหลไปสู่พื้นที่ปลายน้ำบ้าง อาจจะ 7 วันต่อครั้ง ปัญหาจะบรรเทาลง แต่ในทางตรงกันข้ามหากสัมพันธภาพระหว่างทั้งสองกลุ่มไม่ดี เรื่องขอแบ่งปันน้ำก่อให้เกิดการพิพาทระหว่างกลุ่มเกิดขึ้นโดยมีการลักขโมยน้ำ ทำลายท่อนกั้นน้ำของกลุ่มต้นน้ำ บางครั้งรุนแรงถึงกับใช้อาวุธทำร้ายกัน

มาลัย (2523) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานและบำรุงรักษาระบบชลประทานในไร่นาพบว่าปัญหาของเกษตรกรส่วนมากเกิดจากแปลงนาได้รับน้ำไม่สะดวกเนื่องจากพื้นที่อยู่บริเวณช่วงกลางและปลายคูส่งน้ำ ส่วนแปลงที่ไม่ได้รับน้ำเลยพื้นที่จะอยู่ช่วงปลายคูส่งน้ำ สาเหตุมาจากคูส่งน้ำมีระดับต่ำกว่าแปลงนา คูน้ำเกิดความชำรุดทำให้น้ำไม่สามารถไหลไปถึงแปลงนา น้ำต้นทุนมีน้อย แปลงนาไม่ได้ระดับ และคันคูขึ้นเงิน

ธัญญา (2519) ได้ศึกษาปัญหาการขัดแย้งของเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทานพบว่าเกิดจากความยาวของคูคลองจะเป็นปฏิภาคโดยตรงกับกรณีขัดแย้ง

เรื่องน้ำ ถ้าคลองส่งน้ำยิ่งยาวความขัดแย้งเรื่องน้ำจะมีมาก หมู่บ้านที่อยู่ต้นคลองมักได้น้ำมากกว่าหมู่บ้านที่อยู่ปลายคลอง

วิธีการวิจัย

ประชากร

ประชากร คือ เกษตรกรที่ทำการเพาะปลูกและอาศัยอยู่ในพื้นที่โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาสามชุก จำนวน 149 หมู่บ้าน ซึ่งอยู่ใน 36 ตำบล ของ 7 อำเภอ รวมทั้งหมด 10,532 คน และเจ้าหน้าที่ประจำโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี

กลุ่มตัวอย่าง

เกษตรกรกลุ่มตัวอย่างใช้วิธีการสุ่มแบบหลายขั้นตอน (Multi-Stage Sampling) ประกอบด้วยวิธีการสุ่มแบบเป็นกลุ่ม (Cluster Sampling) โดยใช้อัตราร้อยละ 30 สุ่มจาก 7 อำเภอ ได้ 2 อำเภอ ซึ่งอยู่ในพื้นที่ และสุ่มตำบลโดยใช้รูปแบบเดียวกัน ได้ตำบลตัวอย่าง 2 ตำบล หลังจากนั้นสุ่มหมู่บ้านตัวอย่างจำนวน 4 หมู่บ้าน ขั้นตอนสุดท้ายใช้การสุ่มแบบง่าย (Simple Random Simpling) ได้เกษตรกรตัวอย่างจำนวน 67 คน

สำหรับเจ้าหน้าที่ประจำโครงการใช้วิธีการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ได้เจ้าหน้าที่ประจำโครงการที่รับผิดชอบโดยตรงเกี่ยวกับการควบคุมดูแลการส่งน้ำชลประทานให้กับเกษตรกรจำนวน 20 คน

การรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้แบบสอบถาม ซึ่งมี 2 ตอน คือ 1) ข้อมูลพื้นฐาน และ 2) ปัญหาการใช้ น้ำของเกษตรกรในพื้นที่โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาสามชุก และเสริมด้วยการสัมภาษณ์กลุ่ม (Focus group) ด้วยแบบสัมภาษณ์ที่กำหนดประเด็น คือ ปัญหาการ

ใช้น้ำของเกษตรกรในโครงการ และข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหานี้

การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณใช้พรรณนาสถิติในการบรรยายข้อมูลจากแบบสอบถาม ได้แก่ ร้อยละและค่าเฉลี่ย ส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยและข้อวิจารณ์

1. ข้อมูลพื้นฐาน

1.1 เกษตรกรในพื้นที่โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี

จากการศึกษาเกษตรกรในพื้นที่โครงการจำนวน 67 คน พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ (ร้อยละ 80.6) ในพื้นที่โครงการเป็นเพศชาย ที่เหลือเป็นเพศหญิง (ร้อยละ 19.4) มีอายุระหว่าง 41-50 ปี และ 51-60 ปี มีสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน (ร้อยละ 34.3 และ 37.3) ดัง Table 1 เกษตรกรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาเพียงอย่างเดียว มีรอบการผลิตข้าว 2-3 ครั้งต่อปี มีพื้นที่ทำการเกษตรเฉลี่ย 34.43 ไร่ ใช้น้ำชลประทานเป็นแหล่งน้ำหลัก เมื่อมีปัญหาเกี่ยวกับการใช้น้ำชลประทานเกษตรกรจะติดต่อโดยตรงกับเจ้าหน้าที่

Table 1 Background characteristics of farmers under the Sam Chuk Operation and Maintenance Project.
n = 67

Some background characteristics	Frequency	Percentage
1. Gender		
Male	54	80.6
Female	13	19.4
2. Age (years)		
≤ 30	1	1.5
31 - 40	12	17.9
41- 50	23	34.3
51 - 60	25	37.3
> 60	6	9.0
max. = 67, min. = 27 and mean = 49.43		
3. Contact persons when irrigation utilization problems taking place		
Farmers in the same area	31	46.3
Sam Chuk Operation and Maintenance officials	48	71.6
Sub district administrative officials	22	32.8
Representatives in the area	5	7.5
Head of the village	4	6.0
Chief of Sam Chuk Operation and Maintenance	1	1.5
4. Agricultural land (rai)		
≤ 10	9	13.4
11 - 20	16	23.9
21 - 30	7	10.5
31 - 40	14	20.9
41 - 50	10	14.9
> 50	11	16.4
max. = 85, min. = 7 and mean = 34.43		

ประจำโครงการ คิดเป็นร้อยละ 71.6 และมีเกษตรกรเพียงบางส่วนที่มีบ่อน้ำบาดาลสำรองไว้ใช้สำหรับฤดูแล้ง มีการใช้สารเคมีมากในระบบการผลิต ขณะที่การเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำไม่ค่อยมีผลต่อการจัดการการใช้น้ำของเกษตรกร อย่างไรก็ตาม เกษตรกรส่วนใหญ่เข้าใจปัญหาของการใช้น้ำ แต่ไม่สามารถรวมตัวกันจัดการการใช้น้ำชลประทานในพื้นที่ได้

1.2 เจ้าหน้าที่ประจำโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี

จากการศึกษาพบว่าเจ้าหน้าที่ประจำโครงการ ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบควบคุมดูแลการส่งน้ำ ทั้งหมดเป็นเพศชาย ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 40) อายุ 41-50 ปี ประสบการณ์ในการทำงานที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมดูแลการใช้น้ำชลประทาน น้อยกว่าและเท่ากับ 10 ปี และ 11-20 ปี เท่ากัน (ร้อยละ 40) ส่วนจำนวนครั้ง

ในการติดต่อกับเกษตรกรเกี่ยวกับการใช้น้ำชลประทานในปี พ.ศ. 2546 ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 90) มีจำนวน 10 ครั้งขึ้นไป ดัง Table 2

2. ปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหของเกษตรกรในโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาสามชุก

ปัญหาของเกษตรกรในโครงการ ที่สำคัญ คือ การลักลอบสูบน้ำในคลองส่งน้ำไปใช้ในช่วงที่ห้ามใช้น้ำ (ร้อยละ 76.1) ใช้คันคลองเป็นที่สัญจรและขนย้ายผลผลิต (ร้อยละ 37.3) การติดตั้งท่อต่ำกว่าตลิ่ง (ร้อยละ 28.4) การติดตั้งท่อส่งน้ำเพิ่ม การขาดการบำรุงรักษาระบบส่งน้ำ และระบายน้ำในพื้นที่ โดยเฉพาะหน้าพื้นที่ทำการเกษตรของคน (ร้อยละ 19.4) และการสร้างสิ่งกีดขวางในคูส่งน้ำ (ร้อยละ 16.4) ดัง Table 3 จากการสัมภาษณ์กลุ่มพบว่าสาเหตุและปัญหาที่เกิดขึ้น มีดังนี้ ความต้องการใช้น้ำของ

Table 2 Background characteristics of Irrigation Water Officials.

Some background characteristics	n = 20	
	Frequency	Percentage
1. Gender		
Male	20	100.0
Female	0	0
2. Age (years)		
≤ 30	1	5.0
31 - 40	6	30.0
41- 50	8	40.0
> 50	5	25.0
max. = 60, min. = 27 and mean = 44		
3. Working experience (years)		
≤ 10	8	40.0
11 - 20	8	40.0
> 20	4	20.0
max. = 37, min. = 0.5 and mean = 13		
4. Times to contact farmers in 2003		
Never	0	0
1 - 3 times	2	10.0
4 - 6 times	0	0
7 - 9 times	0	0
> 10 times	18	90.0

เกษตรกรและปริมาณน้ำของโครงการที่ไม่สัมพันธ์กัน ปัญหาเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งและการแย่งชิงน้ำชลประทานระหว่างเกษตรกรในช่วงฤดูแล้ง การไม่รวมกลุ่มของเกษตรกรเพื่อจัดการการใช้น้ำและบำรุงรักษาคลองส่งน้ำ เกษตรกรเห็นว่าคนที่อยู่ต้นน้ำมักได้เปรียบและใช้น้ำโดยไม่คำนึงถึงคนที่อยู่ปลายน้ำทำให้ปลายน้ำได้รับน้ำไม่เพียงพอ และมีการกระทำเพื่อนำน้ำไปใช้ให้ได้เพิ่มมากขึ้นในช่วงที่ขาดแคลน ขณะที่กลุ่มผู้ใช้น้ำที่มีอยู่ เกิดขึ้นจากการจัดตั้งของหน่วยงานรัฐแต่ไม่มีบทบาทในทางปฏิบัติ เนื่องจากขาดกฎ กติการ่วมกัน หรือมีกฎระเบียบแต่ไม่มีการบังคับใช้อย่างจริงจัง และไม่มีบทลงโทษผู้ฝ่าฝืนหรือกระทำความผิด

ส่วนแนวทางแก้ไขปัญหา ควรมีการจัดระเบียบการใช้น้ำอย่างมีระบบขึ้น และหาวิธีสร้างการมีส่วนร่วมในการใช้น้ำของเกษตรกร ตัวอย่างเช่น การจัดตั้งกองทุนดูแลรักษาคลองส่งน้ำ และมีระบบเวรการใช้น้ำ และควรมีการประสานงานกับกรมชลประทานเพื่อปรึกษาหารือร่วมกันเรื่องปริมาณและช่วงเวลาการใช้น้ำ

3. ปัญหาและข้อเสนอแนะต่อโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาสามชุกในมุมมองของเจ้าหน้าที่

ปัญหาที่เกิดขึ้นในโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาสามชุก คือ เกษตรกรส่วนใหญ่ (ร้อยละ 95) สูบน้ำจากคลองส่งน้ำไปใช้ รองลงมาเป็นปัญหาของการไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงเกี่ยวกับการใช้น้ำชลประทานของเกษตรกร (ร้อยละ 80) ซึ่งเกษตรกรอาจสูบน้ำในช่วงที่โครงการห้ามใช้น้ำในการเกษตร มีการติดตั้งท่อส่งน้ำเพิ่มเพื่อจะทำให้รับน้ำได้ปริมาณมากขึ้น ใช้คันคลองสัญจรและขนย้ายผลผลิตซึ่งก่อให้เกิดความเสียหายต่อระบบส่งน้ำได้ การสร้างสิ่งกีดขวางในคูส่งน้ำเพื่อยกระดับน้ำให้สูงขึ้นและสามารถนำน้ำไปใช้ได้มากขึ้น (ร้อยละ 55) การขาดการบำรุงรักษาระบบส่งน้ำ (ร้อยละ 20) ส่วนปัญหาด้านการทำลายคันกันน้ำและปัญหาเกี่ยวกับระบบส่งน้ำนั้นมีน้อยมาก ดัง Table 3 เนื่องจากเกษตรกรเห็นความสำคัญและประโยชน์ที่มีต่อตนเอง จากปัญหาดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า เกษตรกรส่วนใหญ่หากต้องการใช้น้ำก็จะต้องหาวิธีนำน้ำไปใช้ให้ได้ โดยกฎกติกาซึ่งมีอยู่ไม่สามารถบังคับใช้ได้ เนื่องจากหากผลผลิตไม่ได้รับน้ำก็จะเกิดความเสียหาย

Table 3 Problems of farmers under the Sam Chuk Operation and Maintenance Project from farmers' and officials' point of view.

Problems of farmers under the Sam Chuk Operation and Maintenance Project	Farmers (n = 67)		Officials (n = 20)	
	Frequency	%	Frequency	%
1. Destruction of water canal dike	3	4.5	1	5.0
2. Installation of water drainage to take more water from canal than other farmers	19	28.4	3	15.0
3. Making hurdle in the canal to raise water level for personal use	11	16.4	11	55.0
4. Increasing water pipes to get more water	13	19.4	15	75.0
5. Lacking of maintenance both water support and drain	13	19.4	4	20.0
6. Not following agreement of water utilization	10	14.9	16	80.0
7. Allowing animals in water irrigation canal	3	4.5	1	5.0
8. The use of canal dike for transportation	25	37.3	16	80.0
9. Smuggling water	51	76.1	19	95.0

ปัญหาที่กล่าวมาข้างต้นค่อนข้างยากต่อการแก้ไขเนื่องจากในแง่มุมของเกษตรกรต้องคำนึงถึงความปลอดภัย ในขณะที่ฝ่ายเจ้าหน้าที่จะรับนโยบายในการดำเนินงานจากกรมชลประทาน เพื่อให้ปริมาณน้ำที่มีอยู่พอใช้กับการกักตุนต่างๆ ตลอดปี หรือจนกว่าจะมีต้นทุนน้ำใหม่ แต่จากการสัมภาษณ์กลุ่มพบว่า การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ประจำโครงการจะปฏิบัติตามนโยบายจากเบื้องบน ในขณะที่ความต้องการการใช้น้ำของเกษตรกรแต่ละแห่งไม่เหมือนกัน มีการผลิตข้าวอย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง

อย่างไรก็ตามหากมีการประสานงานพูดคุยกันระหว่างเกษตรกร และเจ้าหน้าที่ประจำโครงการฯ เพื่อให้เกิดแนวทางปฏิบัติที่เป็นไปได้ ได้แก่ การปล่อยน้ำให้ตรงตามความต้องการของเกษตรกร ความถี่หรือจังหวะในการปล่อยน้ำของโครงการที่สอดคล้องและเป็นไปได้ นอกจากนี้การร่วมมือและแบ่งปันน้ำกันระหว่างเกษตรกรกลุ่มต้นน้ำและปลายน้ำจะช่วยบรรเทาปัญหาที่เกิดขึ้นได้ (สุกษัย, 2532)

ส่วนแนวทางในการแก้ไขปัญหาซึ่งได้จากการสัมภาษณ์ มีดังนี้ ควรสนับสนุนให้เกษตรกรรวมกลุ่มเพื่อทำหน้าที่ดูแลการใช้น้ำให้เป็นไปตามข้อตกลง และควรให้การสนับสนุนการซ่อมแซม การบำรุงรักษาคลอง/คูส่งน้ำให้กับเกษตรกร โดยประสานงานกับองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) มีการแจ้งข้อมูลปริมาณน้ำชลประทานเป็นระยะๆ ให้แก่เกษตรกร และสร้างความร่วมมือกับเกษตรกรผู้ใช้น้ำ แก้ไขปัญหาการจัดสรรน้ำชลประทานให้เกษตรกรอย่างทั่วถึง และทันเวลาต้องการ

4. แนวทางแก้ไขปัญหาการใช้น้ำชลประทาน

จากการสัมภาษณ์กลุ่มทั้งเกษตรกรและเจ้าหน้าที่ประจำโครงการต่างให้ข้อเสนอแนะที่อาจนำไปสู่แนวทางแก้ไขปัญหาดังนี้

1) การรวมกลุ่มจัดตั้งเป็นกลุ่มผู้ใช้น้ำที่มีบทบาทในทางปฏิบัติจริงพัฒนากลุ่มผู้ใช้น้ำที่มีอยู่เดิมโดยการตั้งกติการ่วมกัน มีระเบียบการใช้น้ำ มีคณะ

กรรมการวางแผนการบำรุงรักษาน้ำ และมีบทลงโทษผู้กระทำความผิด โดยสร้าง เป้าหมายการใช้น้ำร่วมกัน สร้างการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน มีการติดต่อสื่อสารกันในกลุ่ม มีการประสานงานกันในกลุ่ม มีการตัดสินใจร่วมกัน และสิ่งสำคัญคือมีผลประโยชน์จากการใช้น้ำชลประทานร่วมกัน

2) การประสานงานกับหน่วยงานส่วนท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) และองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) เพื่อขอสนับสนุนงบประมาณและการบำรุงรักษาคลองและคูส่งน้ำชลประทาน

3) อบรมเกษตรกรผู้ใช้น้ำเพื่อสร้างจิตสำนึก ร่วมกัน ช่วยเหลือกันทั้งด้านกำลังกายและกำลังทรัพย์ เพื่อให้เกษตรกรสามารถใช้น้ำได้อย่างถูกต้องเหมาะสมกับฤดูกาล

4) มีการประสานงานระหว่างเกษตรกรผู้ใช้น้ำและเจ้าหน้าที่ประจำโครงการ มีการปรึกษาหารือร่วมกัน วางแผนการส่งน้ำและใช้น้ำร่วมกัน เพื่อให้เกิดแผนการปฏิบัติงานที่สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และตอบสนองความต้องการใช้น้ำของเกษตรกรและปริมาณน้ำต้นทุนของกรมชลประทานได้มากที่สุด

สรุปและข้อเสนอแนะ

ปัญหาของเกษตรกรส่วนใหญ่ คือ การแย่งชิงการใช้น้ำในช่วงฤดูแล้ง ขาดการบำรุงรักษาคลองส่งน้ำ และขาดการประสานงานกับเจ้าหน้าที่ประจำโครงการเพื่อทราบข้อมูลปริมาณและช่วงเวลาการใช้น้ำ เจ้าหน้าที่โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาสามชุก เห็นว่าปัญหาของเกษตรกรในโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาสามชุกที่สำคัญ คือ การไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงเกี่ยวกับการใช้น้ำ การสร้างสิ่งกีดขวางเพื่อยกระดับน้ำ และการลักลอบนำน้ำไปใช้ เนื่องจากเกษตรกรต้องการใช้น้ำในช่วงฤดูแล้ง หรือช่วงขาดแคลน รองลงมาคือ ขาดการบำรุงรักษาระบบส่งน้ำ ส่วนการทำลายระบบส่งน้ำเป็นปัญหาน้อยมาก

แนวทางแก้ไขปัญหาการจัดแย่ง ควรสนับสนุนให้เกษตรกรรวมกลุ่ม เพื่อทำหน้าที่ดูแลการใช้น้ำให้เป็นไปตามข้อตกลง และควรให้การสนับสนุนการซ่อมแซมการบำรุงรักษาคล่อง/คูส่งน้ำให้กับเกษตรกร โดยประสานงานกับองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) และจัดฝึกอบรมสร้างจิตสำนึกของการมีส่วนร่วมให้แก่เกษตรกร

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

1. เจ้าหน้าที่ประจำโครงการ และเกษตรกร ควรได้มีโอกาสพบปะ ประชุมหารือ และวางแผนการจัดการระบบส่งน้ำเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ดีต่อกันทั้งสองฝ่าย และแก้ปัญหาได้ทันเวลาที่ แทนการรับนโยบายจากเบื้องบนเพียงอย่างเดียว

2. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งอยู่ใกล้ชิดกับเกษตรกรในพื้นที่โครงการแต่ละแห่งควรมีส่วนร่วมในการจัดการและการดูแลระบบน้ำชลประทานมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

กรมชลประทาน. 2543. ประวัติและข้อมูลโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาสวมชุก. โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาสองพี่น้อง. ม.ป.ท.

ทิสนา แคมมณี. 2545. กลุ่มสัมพันธ์เพื่อการทำงาน และจัดการเรียนการสอน. กรุงเทพฯ: นิชนเอดเวอร์ไทซิง กรุ๊ป.

ชัยญา ชีรศาสตร์. 2519. เอกสารรายงานประกอบการสัมมนาปัญหาเกษตรชลประทาน. สำนักงานเกษตรภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กรมส่งเสริมการเกษตร, กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

นิรันดร์ จุลทรัพย์. 2542. กลุ่มสัมพันธ์สำหรับการฝึกอบรม. สงขลา: เทมการพิมพ์.

ไพโรจน์ แสงจินดา. 2545. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับปัญหาการใช้น้ำชลประทานในฤดูแล้งของเกษตรกร: กรณีศึกษาในพื้นที่โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาสวมชุก จังหวัดสุพรรณบุรี. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

มาลัย ครองไพศาล. 2532. ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานและบำรุงรักษาระบบชลประทานในไร่นา: ศึกษาเฉพาะกรณีในเขตการจัดรูปที่ดินหนองหอย จังหวัดขอนแก่น. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ศุภชัย นิมมานเหมินทร์. 2532. การจัดการชลประทานแบบพื้นเมืองของล้านนาไทย (เหมืองฝาย และพั้ง) : ปัจจัยที่มีผลต่อความร่วมมือของสมาชิกกลุ่มชลประทานราษฎรในการจัดการการใช้น้ำในพื้นที่ อำเภอบ้านาง จังหวัดลำพูน. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.